

พระบรม
มหาราชวัง
พระราชวัง
และ
วังเจ้านาย

น. พลายน้อย

ศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ ประจำปี ๒๕๕๓

ประวัติความเป็นมาของวังสำคัญแห่งราชวงศ์จักรี

พระบรมหาราชวัง

พระราชวัง

และ

วังเจ้านาย

น. ปลายห้อย

มนุษย์สร้างคำพูดขึ้นมา ชีตเขียนถ้อยคำลงบนแผ่นดินเหนียว ผืนหนัง ไม้ไผ่ และ กระจดองเต่า

การค้นพบกระดาษและการพิมพ์ ทำให้หนังสือมีรูปลักษณะที่พกพาได้สะดวก และเผยแพร่ไปในวงกว้างอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ การพิมพ์ช่วย สถาปนาภาษาของแต่ละชาติให้มั่นคง ช่วยให้ภาษาของสามัญชนแพร่หลาย ทำให้คน อ่านออกเขียนได้เพิ่มสูงขึ้น และขยายวงกว้างออกไปนอกวงผู้นำและนักบวช

และแท้จริงแล้ว การพิมพ์หนังสือคือการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากถึงโคน ทั้งทางความคิดและสังคม

ลำดับที่ ๑๓๑๐

พระบรมมหาราชวัง พระราชวัง และวังเจ้านาย

ส. พลายน้อย : ผู้เขียน

พิมพ์ครั้งแรกโดยสำนักพิมพ์สถาพรบุ๊คส์ : กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓

ราคา ๑๖๕ บาท

พิมพ์โฆษณาครั้งนี้ได้รับอนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์ตามกฎหมายแล้ว

© สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ (ฉบับเพิ่มเติม) พ.ศ. ๒๕๕๘

ไม่อนุญาตให้สแกนหนังสือ หรือคัดลอกเนื้อหาส่วนหนึ่งส่วนใดเพื่อสร้างฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากสำนักพิมพ์และเจ้าของลิขสิทธิ์แล้วเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

ส. พลายน้อย.

พระบรมมหาราชวัง พระราชวัง และวังเจ้านาย.- กรุงเทพฯ : สถาพรบุ๊คส์, ๒๕๖๓.
๒๔๐ หน้า.

๑. พระราชวัง. ๒. วังหลวง. I. ชื่อเรื่อง.

๓๒๘.๘๒

ISBN 978-616-00-3939-5

เจ้าของ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา : บริษัทสถาพรบุ๊คส์ จำกัด

ประธานเจ้าหน้าที่บริหาร/บรรณาธิการอำนวยการ : วรพันธ์ โลกิตสถาพร

กรรมการผู้จัดการ : ดร. สุภัคชญา โลกิตสถาพร

ผู้ช่วยกรรมการผู้จัดการ/บรรณาธิการบริหาร : เจตยา โลกิตสถาพร ที่ปรึกษาด้านบรรณาธิการ : รศ. ประพนธ์ เรืองณรงค์

ผู้จัดการฝ่ายขาย : กิ่งแก้ว ลิกษะไชย บรรณาธิการสร้างสรรค์ : พัชรี แต่แดงเพชร

หัวหน้ากองบรรณาธิการคัดสรรนวนิยาย : พิชราพร บุญสูง

ผู้ช่วยบรรณาธิการบริหาร : วสันต์ พร้อมมิตรญาติ

บรรณาธิการเล่ม : วสันต์ พร้อมมิตรญาติ พิสูจน์อักษร : ลภัสรดา อรกุล ปวีณา พงศ์ทองเมือง

ออกแบบปก/รูปเล่ม : เอกอนันต์ ศิริเลิศฤทัย

พิมพ์ที่ : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด

จัดจำหน่ายทั่วประเทศโดย บริษัทสถาพรบุ๊คส์ จำกัด

๑๘ ซอยลาดปลาเค้า ๖๓ ถนนลาดปลาเค้า แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน กรุงเทพฯ ๑๐๒๒๐

โทรศัพท์ ๐ ๒๕๔๐ ๓๘๕๕-๖ โทรสาร ๐ ๒๕๔๐ ๓๘๗๐

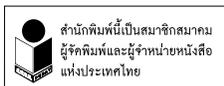
กองบรรณาธิการ : spbbooks@hotmail.com

กองบรรณาธิการคัดสรรต้นฉบับ : satapornbooks.editor@gmail.com

ฝ่ายสำนักงาน : info@satapornbooks.com

www.satapornbooks.com

หากท่านผู้อ่านพบหนังสือไม่ได้มาตรฐาน เช่น หน้ากระดาษสลับกัน หน้าขาดหาย การเข้าเล่มไม่สมบูรณ์
สำนักพิมพ์ยินดีรับผิดขอเปลี่ยนหนังสือใหม่ให้ท่าน โปรดติดต่อและส่งหนังสือคืนพร้อมระบุรายละเอียดการชำรุด
ไปตามที่อยู่ด้านบน หรือ โทร. ๐ ๒๕๔๐ ๓๘๕๕-๖ ต่อ ๒๑, ๕๔, ๕๖

ค่าน้ำสำนักพิมพ์

ส. พลายน้อย หรือ อาจารย์สมบัติ พลายน้อย นักเขียน นักค้นคว้าผู้ที่มีผลงานเขียนต่อเนื่องมาอย่างยาวนาน ไม่ว่าจะเป็นในด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ภาษา วรรณคดี ชีวประวัติ บุคคลสำคัญ และสารคดีทั่วไป ล้วนเป็นผลงานเขียนอันทรงคุณค่า สมกับที่ได้รับรางวัลศิลปินแห่งชาติสาขาวรรณศิลป์ ประจำปี ๒๕๕๓

หนังสือ *พระบรมมหาราชวัง พระราชวัง และวังเจ้านาย* เล่มนี้ได้กล่าวถึงเรื่องราวประวัติความเป็นมาและสาระน่ารู้ของ พระบรมมหาราชวัง พระราชวังสำคัญแห่งราชวงศ์จักรี ๓ แห่ง ได้แก่ พระราชวังดุสิต พระราชวังพญาไท และพระราชวังบางปะอิน และวังเจ้านายที่สำคัญ ๖ แห่ง ได้แก่ วังสราญรมย์ วังท่าพระ วังสุโขทัย วังบูรพาภิรมย์ วังวรดิศ และวังจันทร์เกษม

สุดท้ายนี้ ทางสำนักพิมพ์สถาพรบุ๊คส์ในเครือบริษัท
สถาพรบุ๊คส์ จำกัด ขอขอบพระคุณ ส. พลายน้อย ที่สร้างสรรค์
ผลงานเขียนอันทรงคุณค่าให้แก่วงการวรรณกรรมไทย และขอ
อาราธนาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ช่วยดลบันดาลให้ท่านมีอายุ
ยืนนาน สร้างผลงานเขียนได้อย่างต่อเนื่อง และขอขอบพระคุณ
ท่านผู้อ่านที่ติดตามผลงานเขียนของ ส. พลายน้อย มาโดย
ตลอด

สำนักพิมพ์สถาพรบุ๊คส์

คำนำนักเขียน

คำว่า “วัง” ตามความหมายที่เข้าใจกันทั่วไป หมายถึง ที่ประทับ ที่อยู่ของเจ้านายหรือพระบรมวงศานุวงศ์ เช่น เจ้าฟ้า พระองค์เจ้า และหม่อมเจ้า ก็เรียกว่าวังทั้งสิ้น วังบางแห่งแม้จะเคยเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ แต่ยังคงเรียกว่าวังก็มี เช่น วังสุโขทัย ทั้งนี้เป็นเพราะตามขัตติยราชประเพณี พระมหากษัตริย์จะทรงประกาศราชโองการสถาปนาวังขึ้นเป็น “พระราชวัง” มิใช่ว่าวังใดเคยเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์แล้วจะเรียกว่า “พระราชวัง” ได้ทั้งหมด

ลักษณะที่เห็นเด่นชัดอีกอย่างหนึ่งคือ ความแตกต่างของกำแพงวัง ถ้าเป็นพระราชวังหรือวังเจ้าฟ้าตามแบบโบราณ กำแพงวังจะมีโอบล้อม

เมื่อแรกสร้างกรุงรัตนโกสินทร์นั้น นอกจากสร้างพระราชวังหลวง (ต่อมารัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศยกฐานะขึ้นเป็นพระบรมมหาราชวัง) วังหน้า (พระราชวังบวรสถานมงคล) และวังหลัง (พระราชวังบวรสถานพิมุข) แล้ว วังเจ้านายก็มีแต่น้อยแห่ง ส่วนมากจะเป็นวังเจ้านายที่ทรงรับหน้าที่สำคัญในการป้องกันบ้านเมือง เช่น วังสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎา ซึ่งมีหน้าที่รักษาพระนครทางด้านเหนือ สร้างวังอยู่หลังป้อมพระสุเมรุ ปากคลองบางลำพู หรือวังของสมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับป้อมจักรเพชร ติดกับวัดราชบูรณะ (วัดเลียบ) เพื่อดูแลรักษาพระนครทางด้านใต้ ส่วนเจ้านายที่ทรงมีภาระหน้าที่เกี่ยวกับราชการงานเมืองอื่นๆ ก็ตั้งวังอยู่บริเวณใกล้ๆ กับพระบรมมหาราชวัง เพื่อสะดวกต่อการปฏิบัติราชการ

การสร้างวังในสมัยแรกไม่ลำบาก เพราะยังมีที่ดินว่างเปล่ามากมาย ครั้นต่อมาภายหลังจำนวนเจ้านายมีมากขึ้น โดยเฉพาะเจ้านายฝ่ายชายจะประทับอยู่ในพระบรมมหาราชวังมิได้ จึงจำเป็นต้องขยับขยายออกไปสร้างวังข้างนอก เจ้านายบางพระองค์ก็มีเจ้าจอมมารดาที่มีฐานะดี มีที่ดินมากก็ไม่ลำบากในเรื่องหาที่ทำวัง แต่เจ้านายบางพระองค์ก็จำเป็นต้องหาที่ให้เหมาะสมเป็นเหตุให้ความต้องการใช้ที่ดินเพิ่มขึ้นตามลำดับ จนบางครั้งต้องขอให้ย้ายบ้านเรือนราษฎรหรือขุนนางที่มีอยู่เดิมออกไปอยู่ที่อื่น ดังมีเรื่องกล่าวถึงในตำนานวังเก่าตอนหนึ่งว่า

“จำเนียรกาลนานมา เมื่อสร้างวังหลายแห่งขึ้น มีคนต้องย้ายบ้านเรือนเพราะทำวังบ่อยเข้า ก็เกิดคำพูดกันเป็นอุปมาในเวลาใดใครถูกผู้อื่นเอาที่ แม้จนไล่ที่นั่นอันหนึ่งให้ไปนั่งยังที่อื่น ก็มักเรียกกันว่า ไส้ที่ทำวัง”

การไล่ที่ทำวังนี้เห็นจะเกิดขึ้นมานานแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์ชี้แจงถึงการเรียกชื่อบ้านเมือง ให้หมอบรัดเลย์ตีพิมพ์ใน หนังสือจดหมายเหตุ (The Bangkok Recorder) ได้ทรงกล่าวถึงบ้านเรือนในคลองบางหลวง สมัยกรุงธนบุรี ซึ่งในเวลานั้นคงจะมีบ้านเรือนหนาแน่นไว้ตอนหนึ่งว่า

“...ก็ในคลองนั้นเจ้าตากให้ไปไต่บ้านราษฎรเป็นอันมาก เขาเป็นที่หลวงประทานขุนนางแลเจ้านายในแผ่นดินนั้น”

ในสมัยโบราณการไล่ที่ตั้งกล่าวคงจะไม่มีการชดใช้ค่าเสียหาย ทั้งนี้เพราะในกฎหมายโบราณกำหนดไว้ว่า

“ที่ในแคว้นแคว้นกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยามหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์ เป็นที่แห่งพระเจ้าอยู่หัว หากให้ราษฎรทั้งหลายผู้เป็นข้าแผ่นดินอยู่จะได้เป็นที่ราษฎรหามิได้”

ฉะนั้นเมื่อมีการไล่ที่ ผู้ถูกไล่จึงได้รับความเดือดร้อนและเกิดคำครหาดังกล่าวนั้น ครั้นต่อมาในชั้นหลัง พระเจ้าแผ่นดินคงจะเห็นความเดือดร้อนในเรื่องนี้ จึงได้ทรงพระกรุณาหาที่แลกเปลี่ยนให้บ้าง ทรงขอซื้อตามราคาซื้อขายกันในขณะนั้นบ้าง เพื่อให้เจ้าของที่เดิมได้มีทุนทรัพย์หาซื้อที่ใหม่ เท่าที่มีหลักฐานชัดเจน การซื้อที่ทำวังหรือนำมาใช้ประโยชน์ทางราชการ ได้มีขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา

ความจริงวังต่างๆ ที่สร้างมาแต่ครั้งรัชกาลที่ ๑ หรือรัชกาลต่อๆ มาได้เปลี่ยนแปลงไปมาก วังบางแห่งเมื่อไม่มีเจ้าของวัง หมดยุคเชื้อสายผู้ที่จะปกครองดูแลรักษา ก็ชำรุดทรุดโทรม รื้อถอนไปก็มี ได้เปลี่ยนเป็นสถานที่ราชการไปก็มี บางแห่งกลายเป็นย่านการค้า ไม่มีเค้าให้เห็นว่าเคยเป็นวัง เหลือแต่ชื่อเป็นอนุสรณ์ คนชั้นหลังเกิดไม่ทัน ไม่เคยเห็นไม่ทราบเรื่องเดิมอยู่มาก เมื่อ ๒๐ ปีมาแล้ว มีวารสารหลายฉบับขอให้เขียนเรื่องวังเก่าๆ บางวังมีคนถามถึง กล่าวเฉพาะวังและพระราชวังทั้ง ๙ แห่งที่รวมไว้ในหนังสือเล่มนี้ ก็ล้วนแต่มีเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ โบราณคดี และเหตุการณ์บางอย่าง มีความหลังที่น่าจะบันทึกไว้ก่อนที่หลักฐานต่างๆ จะสูญหายหมดไปกับกาลเวลา และในขณะนั้นผู้เขียนยังมีกำลังพอที่จะทำได้จึงเขียนให้ไปตามที่ทราบและตามความต้องการ สั้นบ้างยาวบ้าง ให้พอดีกับหน้ากระดาษของหนังสือนี้ๆ

ครั้งต่อมาบรรณาธิการสำนักพิมพ์สถาพรบุ๊คส์ปรารภ
ถึงเรื่องวังเก่าเหล่านี้ว่าไม่ควรจะทิ้งให้สูญหาย สมควรจะนำมา
พิมพ์รักษาไว้ ผู้เขียนจึงได้รวบรวมต้นฉบับให้เท่าที่จะทำได้
เพราะเป็นเวลาที่ร่างกายไม่อาจจะตรากตรำทำงานได้อย่างแต่ก่อน
แม้เพียงเท่าที่ได้นี้ก็เชื่อว่าผู้อ่านจะได้ประโยชน์บ้างพอสมควร
ท้ายที่สุดขอขอบคุณสำนักพิมพ์สถาพรบุ๊คส์ที่เป็นธุระจัดพิมพ์
เป็นเล่มไว้อย่างสวยงาม ณ ที่นี้อีกครั้งหนึ่ง

น. พจนาน้อย

สารบัญ

พระบรมมหาราชวัง	๑๑
พระราชวัง	๒๙
◆ พระราชวังดุสิต	๓๐
◆ พระราชวังพญาไท	๗๒
◆ พระราชวังบางปะอิน	๑๐๕
วังเจ้านาย	๑๔๕
◆ วังสราญรมย์	๑๔๖
◆ วังท่าพระ	๑๖๗
◆ วังสุโขทัย	๑๘๐
◆ วังบูรพาภิรมย์	๑๘๘
◆ วังวรดิศ	๒๐๔
◆ วังจันทรถักษ	๒๒๔
ดัชนีค้นคำ	๒๓๘

พ ร ะ ม ส ม
ม ห าร ๑ ๖ ๓

นับแต่วันที่สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกเคลื่อนทัพออกจากกรุงธนบุรีเพื่อไปปราบจลาจลในเขมรเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๓ เป็นต้นมา เหตุการณ์ในกรุงธนบุรีก็ระส่ำระสายด้วยไม่มีขุนนางผู้ใหญ่ควบคุมดูแล ด้วยถูกเกณฑ์ไปในกองทัพจนหมด มีแต่ขุนนางชั้นผู้น้อยที่ไม่มีกำลังสั่งการควบคุมใครได้ ข้าบางคนยังคิดจะล้มราชบัลลังก์อีกด้วย เช่น หลวงสรวิชาติ (หน) ซึ่งเดิมมีตำแหน่งเป็นนายด่านเมืองอุทัยธานี ต่อมาได้เข้ามารับราชการอยู่ด้วยสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ กรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ แต่ครั้งยังเป็นพระยาสุริยอภัย (ทองอิน)

ครั้งกรุงธนบุรีเกิดความไม่สงบเห็นว่าจะควบคุมไม่อยู่แล้ว จึงแต่งคนเอาหนังสือลับออกไปถวายสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกถึงด่านพระจารึก และคืนหนึ่งปลายเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๓๒๔ หลวงสรวิชาติ (หน) ก็ข้ามฟากไปยังฝั่งวัดโพธาราม ขึ้นม้าควบตัดทุ่งแสบนเสบออกไปรับเสด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกเข้ามาปราบจลาจลในกรุงธนบุรี เมื่อ ณ วันเสาร์ เดือน ๕ แรม ๙ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๔๔ ตรงกับวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ เมื่อยึดอำนาจได้แล้ว มีพระราชดำริว่ากรุงธนบุรีไม่เหมาะที่จะเป็นเมืองหลวง ทรงพระกรุณาโปรดให้ย้ายพระนครมาอยู่ฝั่งตะวันออก ซึ่งเป็นบริเวณที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงอนุญาตให้ครอบครัวของทหารจีนในกองทัพของพระองค์ตั้งบ้านเรือนอยู่ แต่ในเวลานั้นทหารจีนไปราชการทัพเหลือแต่ครอบครัว จึงให้เรือถอนอพยพไปอยู่ในลำเพ็ญและในบริเวณที่

ห่างไกลจากแม่น้ำเจ้าพระยาเข้าไปทางตะวันออก แล้วโปรดให้
ฝังหลักเมือง ณ วันอาทิตย์ เดือน ๖ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ตรงกับวันที่
๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ ต่อจากนั้นจึงโปรดให้สร้างพระที่นั่ง
อมรินทราภิเษกมหาปราสาทขึ้นเป็นองค์แรก เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๖
(ในระหว่างนี้ต้องสร้างเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และอื่นๆ จน
ครบ เพราะแต่เดิมไม่มี (ดูหนังสือ *ขัตติยประเพณี* ของผู้เขียน)

ในระหว่างสร้างพระนครอยู่นั้น โปรดให้สร้างวัดพระศรี
รัตนศาสดารามไปด้วย สร้างอยู่ ๒ ปีจึงสำเร็จ โปรดให้อัญเชิญ
พระแก้วมรกตแห่ข้ามฟากมาประดิษฐานในพระอุโบสถ เมื่อ ณ
วันจันทร์ เดือน ๔ แรม ๑๒ ค่ำ ปีมะโรง ตรงกับวันที่ ๗ มีนาคม
พ.ศ. ๒๓๒๗ เพื่อเป็นสิริมงคล และได้ประกอบพระราชพิธี
บรมราชาภิเษกตามโบราณขัตติยราชประเพณีอีกครั้งหนึ่งเมื่อ
พ.ศ. ๒๓๒๘ ณ พระที่นั่งอมรินทราภิเษกมหาปราสาท

อนึ่ง ที่กล่าวว่าสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๒ ปีจึง
สำเร็จนั้น ก็หมายเพียงว่าสำเร็จพอประดิษฐานพระแก้วมรกต
ได้เท่านั้น เพราะปรากฏว่าในสมัยรัชกาลที่ ๑ สร้างเพียงฐาน
ชุกชีก่ออิฐถือปูนและปิดทองคำเปลวเท่านั้น จนถึงรัชกาลที่ ๓
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิสังขรณ์ทำ
พระเบญจาทั่งแต่ที่บุด้วยทองขึ้นไปจนตลอดถึงที่ตั้งบุษบกทอง
กล่าวกันว่ารัชกาลที่ ๑ เมื่อทรงพระชราได้เสด็จมาประทับ
ทอดพระเนตรการก่อสร้างพระอุโบสถเป็นประจำ มีเจ้าฟ้า
กรมหลวงอิศรสุนทร พระราชโอรสตามเสด็จไปด้วยทุกครั้ง

ตามเรื่องราวโปรดให้หม่อมไกรสรเชิญเสด็จไปชมภาพเขียนเรื่อง
รามเกียรติ์ เป็นประจำ แสดงว่านอกจากทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง
รามเกียรติ์ แล้ว ยังได้โปรดให้เขียนจิตรกรรมเรื่อง รามเกียรติ์
ไว้ที่ผนังระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามด้วย

ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่อง รามเกียรติ์
ที่ผนังระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พระที่นั่งอมรินทราภิเษกมหาปราสาทมีเหตุเกิดขึ้นเมื่อ ณ วันอาทิตย์ เดือน ๗ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีระกา เอกศก (วันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๓๒) เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เกิดฟ้าผ่าหน้าบันมุขเด็จด้านเหนือ ไฟไหม้เครื่องบนปราสาทยุบพังลงมา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเสียดพระทัยมากโปรดให้เจ้าพระยารัตนาพิพิธ (สน) สมุหนายกจัดการรื้อซากปราสาทแล้วสร้างปราสาทใหม่ขึ้นแทน พระราชทานนามว่า “พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท” โปรดให้ตั้งพระแท่นบรรทม และเมื่อเสด็จสวรรคตได้อัญเชิญพระบรมศพประดิษฐาน ณ ปราสาทนี้ และได้ถือเป็นประเพณีสืบต่อมา

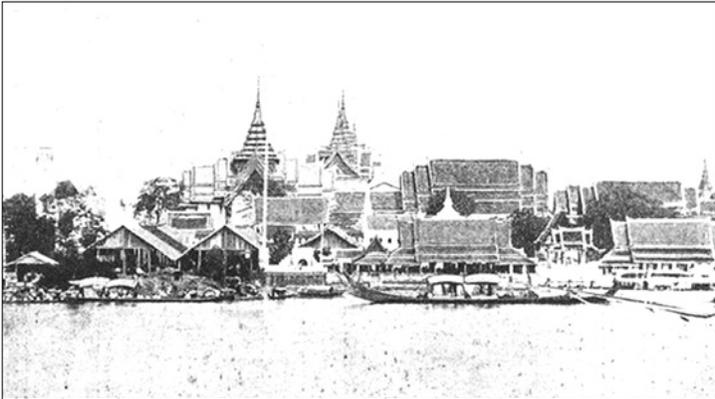
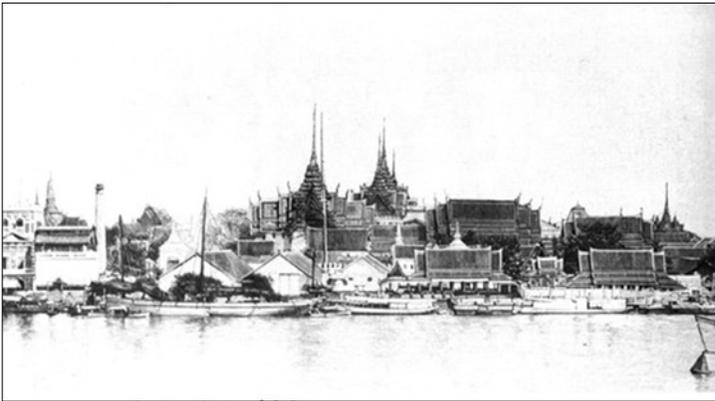
พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวังในปัจจุบัน
(ที่มา : <https://th.wikipedia.org/wiki/สุโขทัย>)

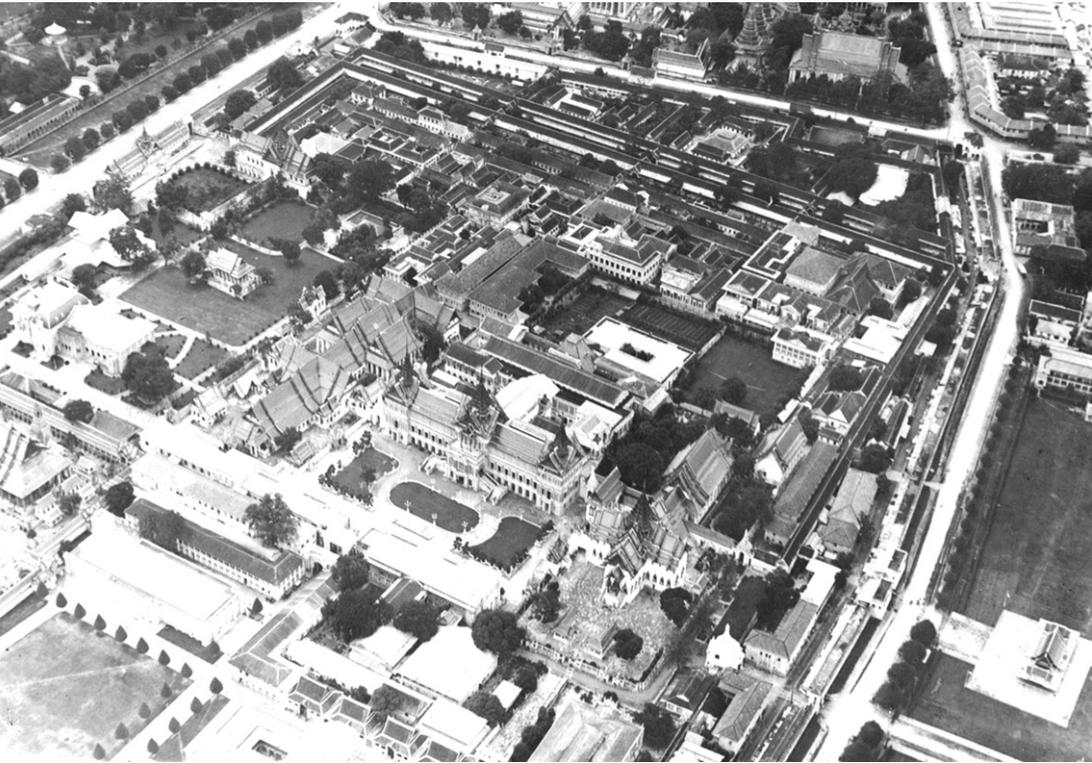
ในระหว่างที่รอการสร้างพระนครใหม่อยู่นั้น พระเจ้าอยู่หัวคงประทับอยู่ ณ กรุงธนบุรี เพราะในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวว่าได้เริ่มจับการตั้งพระราชวังใหม่ เมื่อวันจันทร์ เดือน ๖ แรม ๑๐ ค่ำ ปีชาล จัตวาศก จุลศักราช ๑๑๔๔ (ตรงกับวันที่ ๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๓๒๕) คือหลังจากยึดอำนาจได้เพียง ๑ เดือน ใช้เวลาก่อสร้างเดือนเศษ พระราชนิเวศน์มณฑลเศียรสถานชั่วคราวก็แล้วเสร็จ (โปรดให้รื้อกำแพงเมืองและพระที่นั่งต่างๆ ที่กรุงศรีอยุธยา เอาอิฐมาใช้จึงทำได้รวดเร็ว) โปรดให้ตั้งการพระราชพิธีปราบดาภิเษกโดยสังเขป เริ่มแต่วันจันทร์ที่ ๑๐ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ ครั้นถึงวันพฤหัสบดีที่ ๑๓ มิถุนายน เวลา ๖ นาฬิกา ๒๔ นาที สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค ข้ามฟากจากพระราชวังกรุงธนบุรีมาประทับ ณ พระราชมณฑลเศียรสถาน ประกอบการพระราชพิธีปราบดาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

การสร้างพระบรมมหาราชวังใหม่ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงคงถือตามแบบพระราชวังหลวงในสมัยกรุงศรีอยุธยาแทบทุกอย่าง เช่น พระราชวังตั้งอยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำเจ้าพระยา พระราชวังที่สร้างใหม่ก็เอาแม่น้ำเจ้าพระยาไว้ข้างซ้ายวังเช่นเดียวกัน นอกจากสร้างกำแพงและตั้งแนวพระราชวังเหมือนกันแล้ว ยังได้วางพระราชมณฑลเศียรเรียงเป็นแบบเดียวกันอีก คือหมู่พระมหามณฑลเศียรตรงกับพระวิหารสมเด็จพระที่นั่งกรุงศรีอยุธยา พระที่นั่ง

ดุสิตมหาปราสาทตรงกับพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ ขาดแต่พระที่นั่งกลาง ซึ่งตรงกับพระที่นั่งสรรเพชญปราสาท แต่ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็ได้สร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทขึ้น วัดในพระบรมมหาราชวังก็คือวัดพระศรีรัตนศาสดารามซึ่งสร้างตรงกับวัดพระศรีสรรเพชญ์ที่กรุงศรีอยุธยา

พระบรมมหาราชวังในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๕ ราว พ.ศ. ๒๔๐๓

ภาพถ่ายทางอากาศพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง
ราว พ.ศ. ๒๔๖๖

เหตุด้วยเป็นการรีบด่วน พระราชมณฑิยหรือป้อม
ปราการต่างๆ ล้วนแต่เป็นเครื่องไม้ทั้งสิ้น ต่อมาจึงได้เปลี่ยน
ปรับให้เป็นเครื่องก่ออิฐถือปูนในสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นมา
กล่าวโดยสรุปที่ก่ออิฐถือปูนมาแต่แรกสร้างก็มีแต่พระอุโบสถ
วัดพระแก้วเท่านั้น

เมื่อแรกสร้างพระบรมมหาราชวังในรัชกาลที่ ๑ นั้นใช้พื้นที่กรุงธนบุรีเดิม จึงมีพื้นที่น้อย ด้วยอาศัยคลองคูเมืองกรุงธนบุรีเป็นคูคั่นป้องกันข้าศึกเป็นการชั่วคราวก่อน กล่าวตามหลักฐานพื้นที่พระบรมมหาราชวังแต่แรกมีประมาณ ๑๓๒ ไร่ ความกว้างยาวตามแนวกำแพงครั้งนั้นมีดังนี้

ด้านเหนือ (ตามแนวถนนหน้าพระลาน สนามหลวง) เริ่มจากมุมพระบรมมหาราชวังด้านทิศตะวันตก (ซึ่งแต่เดิมมีป้อมอินทรวงศ์สรรค์ เพิ่งมารื้อเมื่อตัดถนนมหาธาตุ) ยื่นไปทางทิศตะวันออก จนถึงป้อมเผด็จดัสกรที่มุมพระบรมมหาราชวังด้านตะวันออก ทางศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ด้านนี้มีความยาว ๔๑๐ เมตร

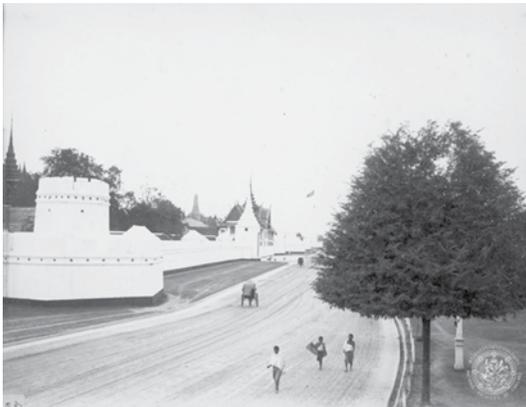
ด้านตะวันออก เริ่มจากป้อมเผด็จดัสกร ยื่นไปทางใต้ (ถึงวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม) ไปสิ้นสุดเพียงป้อมอนันตคีรี (ห้วมุมพระราชวัง) ด้านนี้มีความยาว ๔๖๐ เมตร

ด้านใต้ เริ่มจากป้อมอนันตคีรี ยื่นไปทางตะวันตก (ด้านวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม) ไปจนถึงป้อมสัตตบรรพต ด้านนี้มีความยาว ๔๐๐ เมตร

ด้านตะวันตก เริ่มจากป้อมสัตตบรรพต ยื่นขึ้นไปทางทิศเหนือ (ตามแนวถนนด้านริมแม่น้ำเจ้าพระยา) ไปจนถึงป้อมอินทรวงศ์ ด้านนี้มีความยาว ๕๐๐ เมตร

บริเวณถนนมหาราช มองเห็นป้อมทัศนนิกรซึ่งอยู่บนกำแพงด้านทิศตะวันตก
ทางใต้ของป้อมอินทรวงศ์
(ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

บริเวณถนนสนามไชย มองเห็นป้อมฤทธิ์จุดโรมรัน อยู่ทางทิศตะวันออก
ติดกับประตูศักดิ์ไชยสิทธิ์
(ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

บริเวณสะพานผ่านพิภพลีลา มองเห็นพระบรมมหาราชวัง ราว พ.ศ. ๒๔๔๕
(ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ถ้าดูตามจำนวนเนื้อที่ ๑๓๒ ไร่ จะเห็นว่าเนื้อที่มาก แต่เมื่อเห็นบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระมหาปราสาทราชมณฑิยรและสิ่งก่อสร้างอื่นๆ แล้ว ก็จะเห็นว่าเนื้อที่แคบไปมากทีเดียว เฉพาะบริเวณที่ใช้สร้างตำหนักและที่ประทับของพระราชวงศ์ก็เหลืออยู่เพียง ๒๒ ไร่เศษเท่านั้น

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ผู้คนยังน้อย เพราะเพิ่งตั้งราชวงศ์ใหม่ๆ ปรากฏว่าโปรดให้สถาปนาสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ พระองค์น้อยเป็นสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุदारักษ์ และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอพระองค์ใหญ่เป็นสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระเทพสุดาวดี เมื่อทรงสร้างพระราชมณฑิยรและพระตำหนักใหญ่ๆ ในพระบรมมหาราชวังแล้ว ได้สร้างพระตำหนักเป็นที่ประทับของเจ้าฟ้ากรมพระเทพสุดาวดี (เรียกกันว่าตำหนักเขียว) และสร้างตำหนักแดงถวายเจ้าฟ้ากรมพระศรีสุदारักษ์

พระตำหนักแดง เป็นพระตำหนักที่รัชกาลที่ ๑ พระราชทานเป็นที่ประทับ
ของเจ้าฟ้ากรมพระศรีสुดำรักษ์
(ที่มา : <http://freedomblood2.blogspot.com/2012/02/blog-post.html>)